

Spremno gradivo/3. sklop

DVE LEPOTICI IN PESNICI IZ PREJŠNJIH STOLETIJ

LUIZA PESJAK (1828-1898)

Pisateljica in pesnica, prevajalka, ki je več kot 30 let objavljala v skoraj vseh tedanjih slovstvenih glasilih.

*Ljubim Sloven'jo, ji roko podam,
Bog jo potrdi in živi jo nam!*

(odlomek iz pesmi *Kar ljubim*)

LILI NOVY (1885-1958)

Pesnica, prevajalka, »pesnica dveh pesniških svetov«, »dvojezična pesnica«, »prva slovenska pesnica evropskega formata«.

*Nekaj se mi v srcu giblje
mračno, divje in močno.*

(odlomek iz pesmi *Srečanje*)

Pesniški poti obeh ustvarjalok sta v marsičem podobni. Obe pesnici pripravljata dvema kulturama, slovenski in nemški. Obe sta veliko bolj pisali v nemščini kot v slovenščini.

Luizi popravlja pesmi Fran Levstik ali Josip Cimperman, pesnik in prijatelj.

Lili popravlja pesmi Oton Župančič ali Josip Vidmar.

Obe sta povezani s Prešernom: Lili Novy je prevedla Prešernovo pesem, posvečeno Luizi Pesjakovi.

Obe sta povezani z Ljubljano.

Pripravila: mag. DARJA LAVRENCIČ VRABEC,
bibliotekarka, Mestna knjižnica Ljubljana
e-mail: darja.lavrencic@koz.si

LUIZA PESJAK (1828-1898)

1. Življenje

V slovensko literarno zgodovino je vstopila komaj 16-letna, ne kot literarna ustvarjalka, temveč kot junakinja posvetilne pesmi *An eine junge Dichterin*, ki ji jo je v nemščini zapisal sam France Prešeren. Bila je namreč hčerka ljubljanskega advokata, dr. Blaža Crobatha, v katerega odvetniški pisarni je pesnik preživel vrsto let, vse od leta 1832, ko je prišel v njegovo pisarno kot odvetniški pripravnik, koncipient. V Crobathovem domu je bil tako domač, kot bi bil član Crobathove družine; Luizo je celo poučeval zgodovino, latinščino in angleščino. V tem izobraženem domu se je govorilo različne jezike, predvsem pa nemško in francosko. Gospa Josipina je bila po rodu Poljakinja, doma iz Lvova, zato ni bilo nič nenavadnega, da so bila vrata njihovega doma vedno odprta za poljskega rojaka plemiškega rodu, Emila Korytko, ki je bil zaradi svojega delovanja v poljskem narodnem gibanju izgnan iz svoje domovine. Tu je kmalu navezal stik s slovenskimi rodoljubi, med drugim tudi s Prešernom, s katerim je bil v prijateljskem odnosu.

Starši so poskrbeli za temeljito Luizino izobrazbo. Deležna je bila šolanja v zasebnem Frölichovem dekliškem zavodu, ki ga je obiskovala nekaj let. Po končanem šolanju se je doma skupaj z bratom Ludvikom učila vseh gimnazijskih predmetov, mu celo pisala domače naloge. Tako je mlada Luiza predelala učni program vseh šestih gimnazijskih razredov, čeprav izpitov ni opravljala.

Že od majhnih nog je imela veliko veselje z učenjem tujih jezikov; tako je poleg nemškega in kasneje slovenskega govorila tudi italijanščino, francoščino in precej dobro tudi angleško.

Na njen duševni razvoj so ugodno vplivala tudi pogosta potovanja in izleti s starši. Tako jo je oče jemal s seboj na svoje službene poti po Sloveniji, počitnice so preživljali v Poljanski dolini, Selški dolini, na Bledu, v Žirovnici, v Železnikih ..., tako je že zgodaj spoznala precej kotičkov Slovenije, kar je v njej za vse življenje vzbudilo ljubezen do potovanj in do preprostega življenja na podeželju. Na enem takih izletov, leta 1840 v Rogaški Slatini, je spoznala pripadnika ilirskega gibanja Stanka Vraza. Preko Prešerna je bil Vraz sprejet tudi v krog Crobathove družine. Srečanje je bilo pomembno za Luizo, saj je nanjo naredil Vraz velik vtis, prav tako pa tudi ona nanj, zato ji je posvetil pesem. To pa je bila tudi ena od vzpodbud, da se je začela spogledovati z mislijo o lastnem ustvarjanju. Tako se je na vožnji iz Podčetrtna nazaj v Rogaško Slatino rodila njena prva pesmica.

2. Literarno delo

Izobražena družina, druženje z ustvarjalnimi ljudmi, z rodoljubi, vse to v njej budi domoljubje in zanimanje za leposlovno ustvarjanje.

15-letna si sešije droben zvezek, v katerega začne zapisovati svoje pesmi. Prva pesem nastane leta 1843, nato v zvezek zapiše še 6 drugih, zadnja ostane nedokončana. Te pesmi so bile napisane v nemščini, saj slovenščine ni obvladala, komaj toliko, da se je lahko sporazumevala s preprostimi ljudmi in s služničadjo, kakor je bila tedaj navada v meščanskih družinah. Pri njej je bila situacija še težja, saj je imela neslovensko mamo.

Spomladi 1848 ji umre oče. Istega leta se poroči z 12 let starejšim sinom bogate ljubljanske trgovske družine, Simonom Pesjakom. Umakne se v družinsko življenje,

vodi gospodinjstvo, rodi 5 hčera in z možem potuje po precejšnjem delu Evrope.

Sama Luiza je znala le malo slovensko, njene hčere pa so komaj govorile tedanjo popačeno ljubljansko slovenščino. Kljub slabemu znanju jezika se je navduševala nad vzori, ki so jih zagovarjali v družbi Prešeren, Korytko, Vraz. V začetku 60. let svojim hčeram poišče poleg francoske guvernanteše učitelja slovenščine, hišnega znanca in učitelja verouka na ljubljanski realki, Antona Lesarja. Rad je poučeval hčerke, toda najboljša učenka je bila Luiza sama. V začetku 60. let nastopi v slovenski družbi preobrat, prebujeno slovensko narodno gibanje z ustanavljanjem narodnih društev, izdajanjem knjig, časopisov. To močno vpliva na Pesjakovo kot vzpodbuda za lastno slovstveno delo, ne več samo v nemščini, temveč pod vplivom njenega učitelja slovenščine tudi v slovenščini. Tedaj Pesjakov rada in tudi precej sodeluje pri narodnih družabnih prireditvah, predvsem v čitalnicah.

Prva objava slovenske pesmi - 25. maja 1864 v Bleiweisovih Novicah - z naslovom *Prva moja pesmica slovenska*. To je uvod v njeno objavljane tudi v drugih slovstvenih listih, v Janežičevem Slovenskem Glasniku, Novicah ... in hkrati uvod v njeno plodovito javno pisateljsko delovanje, ki je trajalo preko 30 let. Prvo priznanje javnosti ji da pogum, da še z večjim veseljem objavlja svoje izvirne spise, pa tudi prevode v vezani in nevezani besedi. Hkrati tudi prevaja pesmi tedanjih najboljših slovenskih pesnikov v nemščino, predvsem v časopisu Triglav. Piše tudi najrazličnejše prigodne pesmi. Uživa velik ugled, saj je v tistem času najpomembnejša literarna ustvarjalka pri nas.

Luiza Pesjakova je bila kot ustvarjalca v stiku (če ne drugače, pa v pisnem) z vsemi tedanjimi slovenskimi književnimi ustvarjalci. Seznanila se je tudi s Franom Levstikom, Ivanom Tomšičem (urednikom Vrtca), s pesnikom Ivanom Cimpermanom, ki ga je celo finančno podpirala. S svojim lastnim literarnim ustvarjanjem je zalagala večino tedanjih slovenskih leposlovnih listov, pa tudi nemških. Slovensko čitalniško sceno, v kateri je bila zelo dejavna, je obogatila s prevodi in priredbami nemških veseloiger.

Njena pomembnejša dela:

- priredba Prešernovega Krsta pri Savici za libreto;
- libreto za opereto Gorenjski slavček, ki ga uglasbi Anton Foerster, opereta je izvedena leta 1872;
- rokopis nedokončane tragedije Prešeren;
- zbirka pesmi za otroke Ins Kinderherz - V otroško srce (1885);
- zbirka pesmic za otroke Vijolice: pesmi za mladost (1889),
- roman Beatin dnevnik (1887), ki velja za njeno osrednje in najpomembnejše delo. Po besedah literarnega zgodovinarja Mirana Hladnika, bi bil to prvi slovenski ženski roman, če bi izšel takrat, ko je bil napisan. Pa se ga je držala slaba sreča, urednik Jakob Sket ga je zavrnil. Verjetno je bil tako kot Janko Kersnik mnenja, da lahko bralci tovrstne romane berejo v nemškem jeziku.

Njeno lagodno življenje v premožni hiši (hiša v Križevniški ulici št. 6) prekine možev finančni bankrot, s katerim skopni veliko premoženje. Od tedaj dalje živi zelo skromno, težave ji lajšajo njene hčere. Najbolj je ponosna na najstarejšo Heleno, ki je glasbeno nadarjena, omogoči ji šolanje na konservatoriju na Dunaju. Nato postane priznana operna pevka, ki celo finančno podpira svoje starše.

Pisala je pesmi, povesti, dramatične spise, izvirne in prevedene iz nemščine, francoščine in češčine. Tega dela ne opusti po smrti svojega moža, leta 1878, vendar se umakne skoraj v celoti iz tedanjega družabnega življenja. Živi v pomanjkanju, na stanovanje jemlje celo dijake, poletja s svojimi hčerkami preživlja na podeželju. Kljub lastnemu pomanjkanju pa ni nikomur, ki se je obrnil nanjo po pomoč, te nikoli odrekla, kar dokazuje njen blagi značaj in veliko dobroto.

Mlajši slovenski literarni ustvarjalci ji zamerijo njeno pomanjkljivo znanje slovenščine, njeno nemško vzgojo, saj se ne zavedajo docela razmer, v katerih je odrasla in živela. Zaradi tega tihega zapostavljanja Pesjakova ni več prisotna v javnosti. V začetku 90. let začne njene ustvarjalne moči popuščati. Po smrti pesnika Cimpermana leta 1893 je izgubila svojega še zadnjega iskrenega prijatelja. Počasi začne opuščati pisanje. Poleti 1897 jo na počitnicah v Podbrezju zadene rahla kap, nato pa se njeno zdravje začne močno slabšati. Umre 31. 3. 1898. Pokopana je na ljubljanskem Navju. Zadnja leta je bila že tako pozabljena in osamljena, da njene smrti javnost skoraj ni opazila. Tedanji časopis *Laibacher Zeitung* se je z nekoliko vrsticami suhoparno spomnil

pokojnice, *Ljubljanski Zvon* in *Slovenski narod* pa sta ji namenila nekaj več toplejših besed.

Vir:

Starejše pesnice in pisateljice: izbrani spisi za mladino. Prir. Fran Erjavec in Pavle Flere. Ilust. Ivana Kobilca in Roza Klein-Sternen. Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1926. (Zbirka slovenski pesniki in pisateljci).

LILI NOVY (1885-1958)

Zgodnje otroštvo (»milo jutro zgodnjega otroštva«) preživlja v Vikrčah pod Šmarno goro, v hiši pradede, kamor so hodili iz Ljubljane na »kmete«. Že tedaj opazna njena nagnjenost k vznemirljivim, napetim doživetjem v »divjini«. Druži se s kmečkimi otroki.

Že v otroštvu je vidna dvojnost njenega življenja - »slovensko« otroštvo v Vikrčah (svetlo, sončno, divje, prvinsko, povezano z naravo, razposajeno in prešerno), »nemško« otroštvo v Ljubljani (mračno, zatohlo, polno trmoglavosti, muhavosti). Za vse njeno življenje je pomemben njen močan značaj in njena razpetost med dve »čudni sili«, »med svetlobo slovenstva in temačnostjo nemštva«.

1. Življenje

Oče Guido pl. Haumeder, rojen v Innsbrucku na Tirolskem, je plemiškega rodu, naziv je dobil v bojih zoper Turke. Službuje kot oficir v Gradcu. V Ljubljani se poroči s Ludoviko Ahačič (mama Vika), hčerko ljubljanskega advokata in posestnika. Njen praded Janez Ahačič (rojen 1802 v Trziču), bil doktor prava in velik prijatelj pesnika Prešerna.

Iz te nemške oficirsko-plemenitaške in slovenske posestniško-veljaške človeške mešanice se je v Gradcu 24. decembra 1885 rodila LILI NOVY. Plemiško-oficirske družine so predstavljale smetano tedanje avstroogrske monarhije, bile so v čisljih v tedanji meščanski Evropi. Na videz so bili srečna družina, toda v resnici je bil njen oče zaradi bolezni obsojen na zgodnjo smrt.

Oče zaprosi za premestitev na Kranjsko. Na Kranjskem so imeli Ahačiči več posesti, v Ljubljani več hiš. Hiša na Starem trgu št. 11 a je bila njihov glavni dom.

Družina Lili Haumeder ne ve, kaj se godi na Kranjskem, ko se preselijo iz Gradca v Ljubljano. Ne poznajo slovenske kulture (Trubarja, Pohlina, Linhart), slišali so le za Prešerna, ker je bil prijatelj starega očeta. Nič ne ve o goriškem slavčku in da celo na Dunaju piše slovensko Josip Stritar. V Ljubljani večina prebivalstva govori slovenski jezik, kar se zdi mami Viki čudno, po njenem je to jezik služinčadi.

Pri šestih letih mala Lili že napiše svoje prve pesmice. Govori več jezikov: kranjsščino (kot nižje pogovorni jezik), francoščino (kar se je spodobilo za dekle iz višjega družbenega razreda) in seveda nemščino. Nihče med slovenskimi literarnimi ustvarjalci ni izšel iz tako gmotno dobro situiranega okolja (vsaj v času njenega otroštva in mladosti). Rasla je obdana z guvernantami, služničadjo. Zelo dobro klasično izobrazbo je dobila s pomočjo

domačih učiteljev. Deležna je bila le dveletnega zasebnega šolanja v Hutovem zavodu, odkoder pa jo dvanajstletno izključijo, kar je posledica njenega uporniškega duha, njenega odstopanja od običajnega in povprečnega.

Lili Haumeder se razvije v malce skrivnostno lepotic in svojstveno žensko z izjemnim značajem in široko kulturno razgledanostjo. Postane »neurokročena trmoglavka«, ekscentrična, vase zagledana, trmoglava, izjemno samostojna, samozavestna, neodvisna, gospodovalna mlada ženska. Zelo vneto in resno se ukvarja z literaturo. Piše nemške pesmi.

1911 - poroka s češkim Nemcem, oficirjem Edvardom Novyjem, plemiškega rodu, ki je v ljubljanski garniziji služboval kot polkovnik. Izbrala je podobno kot njena mama, ni pa vedela za bolezen svojega očeta. Mama se upira tej poroki, ker se boji ponovitve usode (oficirska bolezen). To se kasneje tudi zgodi. Mož je Lili podrejen (manjvrednostni kompleks), zato se zaveda, da ga bo lahko obvladala in obdržala svojo samostojnost. Mož v zakon prinese le oficirsko plačo in čast, žena pa bogastvo. Mož živi z občutkom krivde, s strahom, da bo njegova žena nekega dne odkrila njegov greh. Podrejen ženi, ustreže vsem njenim muham, ji je izjemno vdan. V ničemer ne ovira njene samostojnosti, jo celo podpira.

Zelo intuitivna ženska je njun odnos predstavila v verzih:

*Z glavo ob tvoji rami sem ležala,
a duše nisem ti nikdar poznala,
v naročju varno spala ti nikdar.*

Po poroki odpotuje z možem na Češko, po slabem letu se vrne v Ljubljano, kje leta 1912 rodi hčerko Nives.

Po svoji naravi je imela Lili Novy vse pogoje, da bi postala emancipirana ženska, vendar je bila še popolnoma vklenjena v patriarhalno pojmovanje družine in ženske. To se najbolj kaže v njenem odnosu do pesnjenja. Pesniti začne kot otrok. Nanj je ponosna, z njim preseneča svojo okolico, ko pa se pesnjenje spremeni v resno opravilo, se ga sramuje in ga celo skriva. Avstro-Ogrska kot tedaj ena najbolj reakcionarnih dežel v Evropi gleda na žensko pisanje kot na eno izmed hujših oblik ekstravagantnosti. Lili Novy je bila ekstravagantna, dobila je celo vzdevek »nora grofnjak«, ni pa se upala javno razglasiti za pesnico. Družbeni predsodki so bili močnejši. Lili ostane zvesta avstrijski meščanski moralni. Slovenske pisateljice tistega časa so bile drznejše in pogumnejše v družbi (Pavlina Pajkova, Zofka Kvedrova).

1913 - rojstvo druge hčere Fides. Življenje v Ljubljani, ko je Lili obdana s služabniki, guvernantami, kuharicami. Izleti na podeželje: Vikrče, Homec, radi so bivali na Bledu. Kmalu po rojstvu druge hčere premestitev polkovnika Novyja na Reko, kamor se preseli vsa družina, nato leta 1915 premestitev v Ljubljano. Čas 1. svetovne vojne, že opazno pomanjkanje tudi v njihovi družini. Avstro-ogrska se maje v temeljih, nastaja nova država južnih Slovanov. Čas preobrazbe družbe, revolucija v Rusiji.

1918 - konec vojne. Propad Avstro-Ogrske. Vrnitev v Ljubljano. Mož ni več oficir, pokojnina je skromna, zato se zaposli kot uradnik. Prav njegova zasluga je, da Lili Novy stopi na literarno prizorišče. Odkril je namreč, da njegova žena piše pesmi. Lili je to pred njim skrivala kot nekaj nedostojnega. To so nemške pesmi, ki jih prav po njegovem posredovanju objavijo v časopisu Westermanns Monatshefte. Nagovarja jo tudi, naj naveže stike s slovenskimi literati, prdvsem z Otonom Župančičem, kar se v začetku 20. let tudi zgodi. V tem času prevaja v nemščino Župančičeve pa tudi Prešernove pesmi. S svojimi prevodi osupne in navduši Župančiča.

1924 - leto tragedije. Njen mož začne kazati znamenja duševne neuravnovešenosti, kar je posledica oficirske bolezni. Da bi zaščitila svoja otroka in sebe pred njegovo boleznijo, sprejme radikalno odločitev, prekine vse stike z njim, sama odpotuje v Ljubljano, mož pa se vrne na Češko k svoji materi in nato 25 let preživi v zavodu za duševno obolele na Tarnovu (Češka). Strah pred boleznijo, ki se lahko ponovi pri hčerah, tli v njej mnogo let.

Lili Novy živi dalje v Ljubljani, na Starem trgu, skupaj s svojo materjo Viko, ki vodi gospodinjstvo, in hčerkama. Tedaj se z vso silo vrže v literarno življenje na Slovenskem; v literarni salon prijateljice Vide Novakove, ki ga obiskujejo vsi najpomembnejši literarni in tudi drugi ustvarjalci na Slovenskem, zahaja v gostilno Pri kolovratu, kjer postane član slavne družbe penatov (Oton Župančič, Fran Albreht, Pavle Golia, Ciril Kosmač, Juš in Ferdo Kozak). To je čas njenega intenzivnega pesniškega ustvarjanja, prevajanja, pa tudi nelahkega življenja, tudi materialnega pomanjkanja, ki ga zmore s pogumom in z iznajdljivostjo prenašati.

1929 - v snopiču, kot nekakšno pesniško zbirko, podari svoje nemške pesmi prijateljici Vidi Novak.

1933 - dejavna na mednarodnem kongresu PEN v Dubrovniku, v 30. letih pripravi dva izbora - iz slovenske lirike in iz jugoslovanske ženske lirike -, oboje prevede v nemščino.

1935 - prelomno leto, ko v Sodobnosti začne objavljati slovenske pesmi.

1941 - izid njene prve pesniške zbirke *Temna vrata*, ki jo preglasi čas tik pred 2. svetovno vojno. Sam naslov nakazuje, da njena zbirka vodi v njeno intimo, osebno izpovednost. Knjiga izide v 350 luksuznih in oštevilčenih izvodih in z zelo lepimi ilustracijami Božidarja Jakca. Kot je zapisal Josip Vidmar: »Tisti, ki so jo mogli kupiti, so bili presenečeni, kajti v nji so zaslišali nov ženski glas in izvirne stihe, kakršnih pri nas še nismo čuli.« Njena meditativna in refleksivna lirika se ne more slišati v hrumenju bomb, umiranju, čeprav Lili Novy v hudih dneh tudi piše poezijo, ki jo spodbudi vojna. Postavi se na stran intelektualcev, ki svojo domovino branijo pred okupatorji in se borijo za njeno osvoboditev.

Medvojno življenje v Ljubljani tudi zanjo ni lahko. V njeno življenje vstopita dva otroka, vnuka, dvojčka Ingo in Boris Paš, ki sta bila rojena v Berlinu leta 1940, otroka hčerke Nives. Z veliko ljubeznijo ju sprejme in to nedvomno

pripomore k njenemu pisanju otroške poezije. Že med vojno in tudi po njej ne napiše nobene nemške pesmi več iz silnega raočaranja nad necivilizacijskim ravnanjem tega naroda v času 2. svetovne vojne.

1945 - postane lektorica v DZS.

1949 - smrt njene matere Vike, njene »starejše sestre«, na katero je bila izjemno čustveno navezana.

1950 - smrt moža Edvarda.

1958 - smrt pesnice zaradi hude bolezni (raka).

1959 - izid druge pesniške zbirke *Oboki*. Žal zbirka izide po njeni smrti, čeprav jo načrtuje in pripravlja nekaj let preden hudo zbolí. Sama izbere naslov *Oboki*, ki se vsebinsko naveže in nadgradi na njeno prejšnje pesniško delo, *Temna vrata*. Temna vrata tako kot v njeni hiši na Starem trgu popeljejo vstopajočega pod mogočne oboke. Za izbor in izid zbirke poskrbi kritik Josip Vidmar, »njen duševni oče« in dobri prijatelj (povezovalo ju je več kot 25-letno prijateljstvo).

2. Literarno delo

Po besedah dr. Poniža je najbolj ustrezna oznaka za življenje in delo Lili Novy **ambivalenca**; vse to prežarja njene verze o ljubezni in razočaranju, iskanju in samoti, temnih vratih človeške duše in svetlih zvezdah človekove nikdar dosežene pa vedno strastno iščoče duše.

Po obsegu je njeno pesniško delo v slovenščini skromnega obsega, pa vendar jo ne glede na to njen opus uvršča na pomembno mesto v slovenski liriki prve polovice 20. stoletja. Težišče njene slovenske lirike se koncentrira v trideseta, še mnogo bolj pa 40. leta 20. stoletja. Ko izide v poznih 50. letih njena druga pesniška zbirka *Oboki*, se v slovenski poeziji že uveljavljajo druge avtorske poetike (Dane Zajc, *Požgana trava*, Venó Taufer, *Svinčene zvezde* dr.).

Njena lirika nikakor ne more biti odpravljena z oznako »ženska lirika«, ker samo to nikakor ni. Njena pesniška pot je bila izrazito samotna in samosvoja; nikoli se ni ozirala na tedanje sodobne in prevladujoče pesniške vzorce. Bila je tudi izjemna prevajalka v nemščino in v slovenščino.

V slovensko liriko Novyjeva vstopi kot dozorela pesnica, ki je za seboj že imela svojo učno dobo v nemščini. Njena nemška lirika še ni doživela knjižne izdaje, le revialne in časnikarske; najstarejša nemška objava sodi v leto 1920. Lili Novy se je sama, zavestno in prostovoljno odločila, da bo postala slovenska pesnica. Posledica te njene življenjske odločitve je bila večplastna in usodna, saj se je odrekla nemštvu, svojemu načinu življenja ... K temu je na nek način pripomogel tudi čas, v katerem je živela, saj se je svet po 1. svetovni vojni zamajal do temeljev, rojeval se je nov svet, temu je kasneje sledila še ena velika prelomnica, čas druge svetovne vojne.

Njena lirika do danes še ni doživela temeljite analize njene življenjske in zlasti ustvarjalne dvojnosti, kar bi si zaslužila. Šele tedaj bo resnično mogoče ugledati njeno celovito

pesniško pot, medsebojno učinkovanje obeh njenih pesniških svetov. Po edini res analitični študiji literarne zgodovinarke Marie Spiler so »njene slovenske pesmi zelo osebne, globoke, dramatične«, medtem ko v nemških zazna več »lahkotnosti, prosojnosti ...«

Viri:

Jože Javoršek: *Lili Novy. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1984.*

(*Znameniti Slovenci*).

Denis Poniž: *Med temnimi vrati svetle zvezde poezije: literarna študija. V: Goreče telo: izbrane pesmi. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1985.*

Josip Vidmar: *Obrazi. Ljubljana: Državna založba Slovenije,*

Borec, 1985. (poglavje o Lili Novy, str. 303-324).